

تهیه و تنظیم: دکتر سروش سرداری
گروه فارماکولوژی دانشکده داروسازی
دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی

نگاهی به کنگره بین‌المللی تاریخ پزشکی در اسلام و ایران

مصطفی معین وزیر فرهنگ و آموزش عالی نیز چنین بیان داشتند: «آنچه امروز بیش از هر زمانی ضروری به نظر می‌آید شناخت دقیق و واقع‌بینانه پیشینه و میراث فرهنگی جوامع مسلمان و شرقی و نقش و سهم آنان در تکوین و تعالی علوم و معارف بشری است. از این رو توجه به تاریخ علوم و فلسفه و زمینه‌ها و مبانی پیدایش و رشد دانش‌های جدید، شرط لازم برای بقا و بالندگی علمی و فرهنگی جوامع آگاه و بپاخاسته است. اندیشه این‌که برای درک و تبیین رابطه جهان متحول با مبداء ثابت، پیوسته معتقدان خویش را به تدبیر و تعقل فرا می‌خواند و توجه به پدیده‌های طبیعی را عامل پیدایش ایمان و شناخت هدف‌داری خلقت می‌داند، عملاً بذر دانش و تحقیق را در جهان می‌کارد، چنانکه تاریخ علم نیز به درستی بیانگر همین نکته است. جامعیت و سرآمدی که طبیبان مسلمان در همه دانش‌های زمانه

«سنت دیرپای و ارزنده مسلمانان در طب و طبابت و نوع روابط و مناسبات مسلمانان با جامعه پزشکی جزء قابل توجه و چشمگیر فرهنگ و تمدن اسلامی است. حرکت و کرامت انسان از یک طرف و ظرافت و تقدس کار پزشک از طرف دیگر همواره مورد توجه تعالیم اسلامی و جامعه اسلامی بوده است.» آقای هاشمی رفسنجانی، ریاست محترم جمهوری اسلامی ایران ضمن اعلام این مطلب در پیام به کنگره فوق (۱۱ الی ۱۴ مهرماه ۱۳۷۱) همچنین اظهار داشتند: «اینجانب با ابراز خرسندی از برگزاری کنگره بین‌المللی تاریخ پزشکی در اسلام و ایران امیدوارم اساتید معظم حوزه و دانشگاه باتوجه جدی به ارتقای کیفیت و سطح علمی این سمینار مهم و بهره‌برداری مناسب از آن در پی‌گیری نتایج حاصله موفق باشند.» در ادامه مراسم افتتاحیه این کنگره، آقای دکتر

خویش از علوم دینی تا ریاضی و نجوم و ادبیات و هنر داشتند از آنجا ناشی می‌شد که برای شناخت علت و حرکت از مجهول به معلوم توجه به شرف نفس انسان، منطق و روش برخورد سنجیده و تأییدات الهی را لازم می‌دانستند.»

در ادامه مراسم افتتاحیه، آقای دکتر فرهادی دبیر کنگره طی یک سخنرانی خطوط کلی، سابقه و اهداف این گردهمایی را بیان داشته و چنین گفتند: «ممکن است انسان قرن بیستم خود را معقولتر و متفکتر از نیاکان خود بداند، ولی چگونه می‌توان ثابت کرد که خردمندی ارسطو یا ابن سینا (نه دانش آنها) کمتر از اندیشمندان قرن حاضر است؟ پزشک امروزی به سبب تخصصی فکر کردن، توجهش بیشتر متوجه بیماری است نه بیمار، و با استفاده از امکانات کلینیکی و پاراکلینیکی صرفاً درصدد درمان بیماری است. برای آن که بزرگی رازی یا ابن سینا برای فرد تحصیل کرده یا پزشک کنونی ثابت شود باید ارزش علمی این بزرگان را با زبان علمی امروز مورد بحث و بررسی قرار داد. این کنگره با هدف حفظ، احیاء و اشاعه فرهنگ غنی اسلامی در شئون پزشکی، تقویت روحیه اعتماد به نفس در پزشکان و حرف وابسته به پزشکی، معرفی و شناساندن اندیشمندان نام‌آور علوم پزشکی در جهان اسلام، جلب توجه کارشناسان کشور برای استفاده از منابع طبیعی و گیاهان دارویی، ایجاد زمینه مناسب برای پاسخگویی به سؤالات و مشکلات فرهنگی جامعه در ارتباط با مسائل پزشکی منعقد می‌شود.»

برنامه‌ریزی این کنگره از ۲/۵ سال قبل شروع و در مجموع ۲۹۴ مقاله به دبیرخانه کنگره ارسال شد که نتیجه بررسی آن به شرح زیر است:

مقاله‌های رسیده از داخل کشور ۱۴۰، مقاله‌های رسیده از ایرانی‌های مقیم خارج ۱۳ مورد، مقاله‌های رسیده توسط اندیشمندان خارجی ۱۱۴، مجموع مقاله‌های

رسیده در زمان مقرر ۲۶۷، مجموع مقاله‌های رسیده بعد از زمان مقرر ۲۷ و مجموع مقاله‌های رد شده ۵۴ بوده است. در مجموع ۳۰ وزارتخانه، سازمان و ارگان دولتی با این کنگره همکاری داشته‌اند که حاصل این همکاریها عبارتند از:

۱- چاپ کتاب

الف - کتابهایی که برای اولین بار چاپ شده جمعاً ۱۳ عنوان است. چند نمونه مانند: کتابشناسی نسخ خطی (کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران)، تاریخ بیمارستانها (دبیرخانه کنگره)، اختیارات بدیعی (شرکت پخش رازی)، نسخه شناسی نسخ پزشکی سازمان میراث فرهنگی (دبیرخانه و سازمان میراث فرهنگی)، مروری بر تاریخچه پزشکی در ایران (دانشگاه علوم پزشکی همدان).

ب - کتابهای زیر چاپ جمعاً ۶ عنوان است. بعضی عناوین عبارتند از: ۲۰۰۰ گونه گیاهان منحصر به فرد ایران (انتشارات سروش)، المرشد رازی (دانشگاه رازی) و شکوک رازی برجالیونوس (مؤسسه مطالعات).

ج - کتابهایی که به مناسبت برگزاری کنگره تجدید چاپ شده است جمعاً ۱۷ عنوان می‌باشد مانند: مخزن الادویه (شرکت انتشارات و انقلاب اسلامی)، تاریخ الحکماء قفقی (دانشگاه مشهد)، تاریخ طب اسلامی (شرکت انتشارات علمی و فرهنگی)، المدخل التعليمی محمد زکریای رازی (دانشگاه تهران)، قانون بوعلی (دانشگاه تهران)، ذخیره خوارزمشاهی (مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی) و ذخیره خوارزمشاهی (انجمن آثار و مفاخر فرهنگی).

۲- برپایی نمایشگاهها

نمایشگاه پزشکی در آینه میراث فرهنگی

(سازمان میراث فرهنگی کشور)، نمایشگاه نسخ خطی و چاپ سنگی (با مشارکت دانشگاه تهران، کتابخانه حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره)، کتابخانه آستان قدس رضوی و کتابخانه دانشگاه همدان). نمایشگاه گیاهان دارویی (دانشکده داروسازی دانشگاه علوم پزشکی تهران، با همکاری باغ گیاه شناسی وزارت کشاورزی).

(شکل ۱): تمبر یادبود کنگره

۳- فعالیت‌های هنری

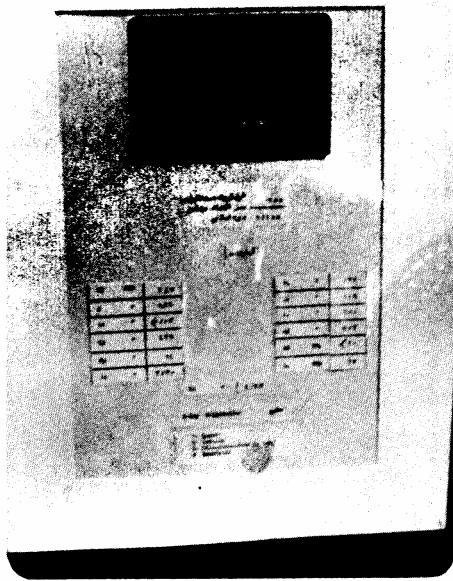
مجموعه تلویزیونی زندگی محمد بن زکریای رازی در هفت قسمت، تهیه و ساخت برنامه تلویزیونی ۱۳ قسمتی تاریخ پزشکی، ضبط برنامه رادیویی درباره زندگی پزشکان مسلمان، چاپ دو قطعه تمبر، ضرب مدال یادبود، تهیه لوح یادبود از زندگی رازی (مؤسسه

رازی)، تهیه تابلو یادبود از چهره رازی (دانشگاه رازی).

نتیجه بررسیهای کارشناسی روی مقالات رسیده به عنوان پیشنهادات متعدد بدست آمده عبارت از ایجاد فرهنگستان علوم پزشکی جهان اسلام، قسم‌نامه پزشکی و التزام همه فارغ التحصیلان به قرائت آن، تعریف پروژه‌های مشترک، تجلیل از مقام علمی و معنوی پیش‌کسوتان علم پزشکی و ایجاد انگیزه در نسل جوان، چاپ و انتشار نشریه ادواری درباره تاریخ پزشکی، تأسیس مرکز تحقیقات، موزه و کتابخانه تاریخ پزشکی، برنامه‌ریزی و ارائه واحد درسی درباره تاریخ و مکاتب پزشکی برای مقاطع تحصیلی و برنامه‌ریزی و راه‌اندازی دوره‌های تحصیلات تکمیلی لیسانس و دکترای تاریخ پزشکی است. در طی کنگره مجله‌ای به اسم شفا که به صورت روزانه چاپ می‌شد اخبار، مصاحبه‌ها، معرفی کتاب و... مربوط به کنگره را به اطلاع شرکت‌کنندگان می‌رساند. همچنین نمایشگاهی تحت عنوان کتابهای تاریخ و تمدن اسلامی در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، توسط وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی با همکاری کتابخانه‌های عمومی کشور برگزار گردید. آقای مصطفی رحماندوست مسئول این نمایشگاه می‌گوید:

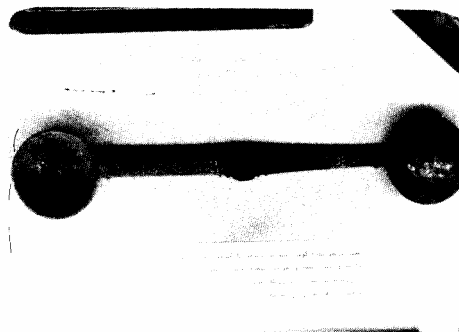
(شکل ۲): قرع، مربوط به قرن ۴ و ۵ هجری

(شکل ۴): آنالیز عنصری ظرف کوچک شیشه‌ای مربوط به نیشابور

تکنیک طراحی آبرنگ انجام گرفته و سوژه آن مربوط به درمان در گذشته است که رازی کودکی را تحت معاینه قرار داده است. دومی مربوط به ابزار و آلات پزشکی است و منطبق بر ابزار و آلات پزشکی دوران اواخر زندیه می‌باشد. یکی از نکاتی که در مقالات متعددی در کنگره مطرح می‌شد (در آخر این مطلب به چندی از آنها اشاراتی خواهد رفت)، گیاهان دارویی و نقش آن در طب گذشته و بازبینی مجدد این مسئله بود. سرمقاله دفتر روزانه کنگره (شفا) شماره ۴ تحت عنوان «اهمیت گیاهان دارویی» از دکتر حسن فرسام است. در این مطلب آمده است: «هم اکنون نیز بسیاری از داروهایی که ما با پوشش‌های رنگارنگ می‌بینیم منشأ طبیعی دارند و یا ترجمه صناعی نوع طبیعی را در خود جای داده‌اند. ممکن است بسیاری تصور کنند که گیاهان دارویی دیگر آن ارزش را ندارد که بدانها

ممکن است این سؤال به ذهن مردم برسد که کنگره تاریخ پزشکی اسلام و ایران چه ربطی با تمدن و فرهنگ اسلام دارد؟ بحث در ادبیات گذشته ما جنبه عام دارد. یکی بحث نجوم است و یکی پزشکی و اکثر بزرگان ادب کشورمان در آثارشان توجه زیادی به این دو علم کرده‌اند. لذا در آن روزگار اگر کسی مثلاً می‌خواست در ادبیات صاحب نظر بشود، چاره‌ای جز این نداشت که سه علم: نجوم، پزشکی و موسیقی را (البته به شیوه قدیم) بیاموزد. در این کنگره جزوه‌ای تحت عنوان معرفی برخی از رایج‌ترین گیاهان طبی ایران که توسط آقای مهندس غلامرضا امین مسئول نمایشگاه گیاهان دارویی تهیه شده نیز توزیع می‌گردید. همچنین مجله پزشکی جمهوری اسلامی ایران (Medical Journal of IRI) که به زبان انگلیسی در سطح بین‌المللی چاپ و منتشر می‌گردد، یکی از شماره‌های خود را اختصاص به مقالات مربوط به تاریخ پزشکی داده است. در طول سمینار شاهد انتشار یک سری تمبر یادبود در دو قطعه (شکل ۱) و به تعداد یک میلیون و دویست هزار قطعه بودیم. طرح این دو قطعه تمبر در دو مورد می‌باشد. یکی مینیاتوری از استاد بهزاد که با

(شکل ۳): شیشی برنجی نقره کوب، پیمانه و صافی این وسیله به عنوان ابزاری که مشابه آن در زمان ابن سینا برای ساختن داروها به کار می‌رفته معرفی شده است.

(شکل ۶): وسیله تقطیر که یک طرف سفالی دو جداره می باشد.

این برنامه، نمایشگاهی از فرآورده های دارویی و نیز موجودات آزمایشگاهی در این مؤسسه برپا شده بود. در کنار این نمایشگاه مراحل تهیه انواع مختلف سرم توسط اسلاید و فیلم برای بازدیدکنندگان به نمایش درآمد.

در اینجا مناسب است به نظرات برخی میهمانان و شرکت کنندگان در کنگره بپردازیم:

● ژرنالیس ادین دکترای آناتومی از اندونزی: یکی از مسائل جالب که من فکر نمی کردم چنین باشد، شرکت گسترده زنان در کنفرانس بود زیرا قبل از این فکر می کردم تنها آقایان در این کنفرانس شرکت می کنند!

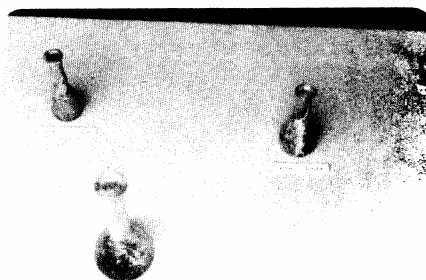
● سعید محمودیان متخصص زنان و مامایی و عضو کالج زنان و مامایی آمریکا: به خاطر علاقه ای که نسبت به ایران و اسلام دارم تحقیقات زیادی درباره

پرداخته شود. این دیدگاه در حال حاضر به مقدار بسیار زیادی دگرگون شده است. هم اکنون مراکز علمی و تولیدی کشورهای صنعتی به سرزمینهایی چون آفریقا، آسیا و آمریکای جنوبی سفر می کنند به امید آنکه باز هم از درون گیاهان، داروهایی برای بیماریهای دشوار پیدا کنند.»

بعد از ظهر روز سوم کنگره (دوشنبه ۷/۱۳) موزه تخصصی تاریخ و ابزار پزشکی، واقع در موزه رضا عباسی با حضور آقای دکتر معین وزیر فرهنگ و آموزش عالی و جمعی از میهمانان و شرکت کنندگان کنگره افتتاح شد. در این مراسم ابتدا آقای مهندس ابوذری مسئول نمایشگاه به حاضرین خوش آمد گفت و سپس آقای دکتر معین طی سخنانی بر اهمیت دانش و علم پزشکی در اسلام و ایران تأکید کرد.

لازم به یادآوری است که شکل های ۹-۲ مربوط به قسمتی از اشیاء این موزه است. در این موزه همچنین چند وسیله موسیقی که توسط برخی اقوام ایرانی جهت موسیقی درمانی بکار می رفته به نمایش گذاشته شده است. همچنین تصاویری از آرامگاه ابن سینا قبل از تجدید بنا در همدان وجود دارد. (شکل ۱۰)

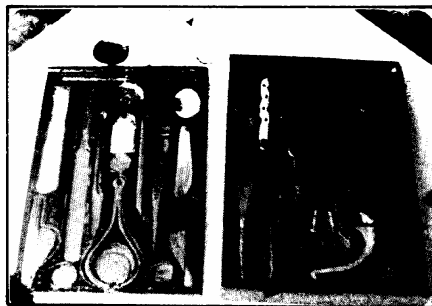
در ادامه برنامه های کنگره در بعد از ظهر سومین روز و پس از بازدید از موزه، میهمانان از مؤسسه سرم سازی رازی در حصارک کرج دیدار کردند. به مناسبت

(شکل ۵): ظروف دارو مربوط به دوره ساسانی

این اصطلاحات می‌توانند معادل اصطلاحات روز پزشکی قرار بگیرند و ما می‌دانیم که این فرهنگ معادل سازی برای زبان و فرهنگ ما مؤثر است. برای اینکه یک ملت زمانی پیشرفت می‌کند که زبان علمی داشته باشد و تا زمانی که ما با زبان خودمان نتوانیم تفکر کنیم، در واقع وامدار و وابسته به تفکر و اصطلاحات بیگانگان هستیم.

در بعدازظهر روز چهارم کنگره، جلسه اختتامیه با حضور شرکت کنندگان و تشکیل یک میزگرد متشکل از اساتید داخلی و خارجی برگزار گردید. حضار پس از استماع نظرات و پیشنهادات مختلف یکدیگر، قطع‌نامه‌ای را تدوین کردند که توسط آقای دکتر فرهادی دبیر کنگره قرائت گردید. در اینجا به برخی مفاد آن اشاره می‌شود:

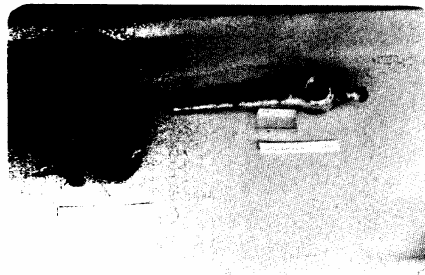

(شکل ۸): وسایل جراحی

○ تأسیس فرهنگستان علوم پزشکی جهان اسلام به منظور فراهم ساختن زمینه رشد و شکوفائی دانش پزشکی در ملل اسلامی با بهره‌گیری از آخرین دستاوردهای علمی بشر در پرتو هدایت‌ها و آموزش‌های آئین مقدس اسلام و ایجاد هماهنگی و همبستگی‌های مستحکمتر میان مراکز علمی پزشکی در کشورهای اسلامی.

○ تدوین یک قسم‌نامه پزشکی واحد با الهام از

طب در اسلام و ایران انجام داده‌ام و مهمترین آن اختراع یک وسیله جراحی است که در آمریکا به نام من ثبت شده است. امتیاز این وسیله نیز به نام من است و به زودی این وسیله جراحی در بازار دنیا به نام محمودیان مورد استفاده قرار می‌گیرد. ایشان در پاسخ به این سؤال که به نظر شما این کنگره چه کاربردی در طب معاصر ایران دارد و چه تحرکی در طب کنونی

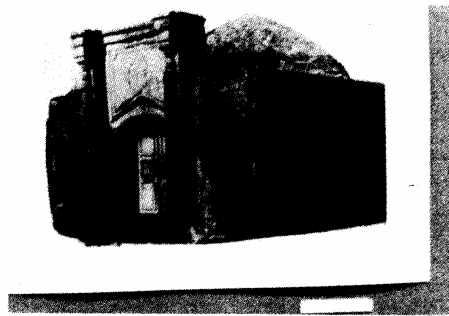

(شکل ۷): بادکش‌های مربوط به قرن ۵ هجری از نیشابور (بالا) و ۶ و ۷ هجری از خراسان (پائین)

ایران می‌تواند ایجاد کند می‌گوید: البته این کنگره می‌تواند حس آگاهی در طب را به دکترهای جوان بدهد که بدانند همین طب امروزه وابسته به طب قدیم است که اگر چشم و گوش بازی داشته باشند می‌توانند این دورا به هم مربوط کنند. مثلاً خود من، این وسیله‌ای که درست کرده‌ام و در جراحی زنان اجازه ثبت آن را گرفته‌ام، پیش از این به وسیله زهراوی در هزار سال پیش برای زنان استفاده می‌شده است.

● آقای علی اکبر عبدی معاون کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران و از مسئولین نمایشگاه نسخ خطی کنگره در توضیح این مطلب که این نمایشگاه در چه زمینه‌هایی می‌تواند مؤثر واقع شود می‌گوید: به عنوان نمونه بسیاری از تعبیرات و اصطلاحات وجود دارد که

کلینیسین بود درحالیکه ابن سینا یک طبقه‌بندی‌کننده و کلاسه‌کننده علوم پزشکی بود. رازی به سابقه و تاریخچه کلینیکی بیماری و مورد ویژه بیماری توجه داشت. ابن سینا نیز مشاهده گر برجسته‌ای بود و بیماریهای ویژه‌ای را مطالعه می‌کرد ولی چیزی که بیشتر برایش اهمیت داشت پیدا کردن خصوصیات عام موجود در آن بیماری بود.

(شکل ۱۰)

- ژرناليس ادین از دانشکده پزشکی دانشگاه یارسی اندونزی: طب اسلامی سیستمی خواهد بود که کلیه عناصر ورودی و خروجی (Input-Output) و فرآیند دخیل در کار آن سیستم اسلامی باشد.

- دکتر ماناورا، اینس از مالزی: به دلیل تأثیر اجتماعی تکنولوژی پزشکی غربی، نیاز مشخصی به کشاندن این مبحث به فرهنگ‌های غیر غربی نیز احساس می‌شود.

- دکتر حسن تاج‌بخش از دانشکده دامپزشکی دانشگاه تهران: ابوعلی سینا در کتاب قانون همان نظریه تخمیری رازی را منتهی به کلماتی صریح و قابل درک ذکر می‌کند و نظریه تکمیلی و جدیدتری را ابراز می‌دارد که سببی بیگانه از بدن ممکن است وارد خون شود، خون را برانگیزاند و همانند شراب به غلیان آورد و آبله تولید شود.

- دکتر بهروز ثروتیان: بسیاری از اصطلاحات

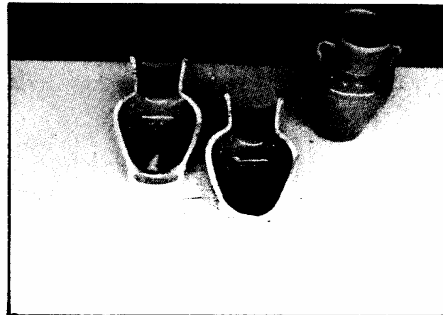
رهنمودهای اسلامی برای همه کشورهای مسلمان.

○ تجلیل از مقام علمی و معنوی پیشکسوتان دانش پزشکی به منظور تحریک انگیزه‌های تعالی جوئی علمی و اخلاقی در نسل جوان.

○ اجرای طرح‌های پژوهشی مشترک میان کشورهای مختلف در زمینه‌های مختلف علوم پزشکی مانند تألیف دائرةالمعارف طب اسلامی.

○ تأسیس موزه، کتابخانه و مرکز پژوهشی مستقل تاریخ پزشکی و فراهم ساختن زمینه تحقیقات وسیع علمی در طب سنتی و میراث پزشکی اسلامی.

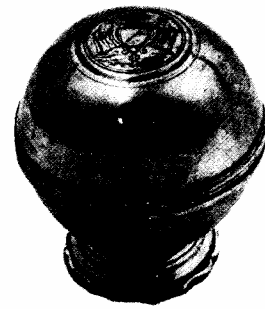
○ برنامه‌ریزی آموزشی و تأسیس مقاطع تحصیلی کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکترای تاریخ و مکاتب پزشکی به منظور تأمین کادر آموزشی و پژوهشی مورد نیاز دانشگاهها و مراکز آموزش عالی کشور.

(شکل ۹): بادکش باکوزه از همدان؛ توسط شمع روشن یا پنبه آتش زده که در ته آن قرار می‌گیرد، انجام می‌شود.

در پایان به عنوان حسن ختام و نیز آشنایی بیشتر خوانندگان با مطالبی که در این کنگره ارائه شد، فرازهایی از چند سخنرانی را مرور می‌کنیم:

- دکتر محمدرضا توکلی صابری از آمریکا: رازی یک موسیقی دان و مردی بود با قوه تخیل قوی. در حالیکه ابن سینا یک متفکر منطق دان بود. رازی یک

پزشکی، دردها، درمانها، گیاهان دارویی، امراض روانی و روش معالجه آنها در آثار نظامی قابل بررسی است مثل: آنجا تار عنکبوت خون را بند می‌آورد، کرفس خوردن کژدم زده را آناً می‌کشد، آب آلوده در نقل بیماریها نقش اساسی دارد، نوع و مقدار غذا در سلامت مؤثر است، درد درختان با دود گوگرد معالجه می‌شود، باورهای دینی در معالجات اثر دارد، برای امراض روانی مفرح‌ها داروهای مؤثری هستند، حتی رنگهای اشیاء، موسیقی و بویهای خوش در روان انسان اثر نیک دارند.

- دکتر اکبر خداداد از دانشگاه علوم پزشکی اصفهان: اطباء ایرانی درمان سرطان را در ابتدای بیماری بشرط تشخیص بموقع کاملاً امکان‌پذیر توصیف کرده و شکست درمان و پیشرفت آن را مربوط به دیر تشخیص دادن و روش غلط درمان دانسته‌اند و در پیشگیری از سرطان و درمان بیماران سرطانی به موارد زیر توجه خاصی داشتند: ۱- پیشگیری و مرحله پیش از درمان ۲- غذا درمانی ۳- دارو درمانی (توسط داروهایی با منشأ طبیعی) ۴- کار درمانی یا جراحی.

- دکتر محمدرضا رشیدی از دانشکده داروسازی تبریز: تبیین و معرفی ابعاد مختلف آئین اسلام، با در نظر گرفتن مقتضیات زمان و متناسب با نیازهای عصری و زبان روز یکی از وظایف اصلی دست اندرکاران مسائل فرهنگی و اجتماعی و حتی سیاسی

است.

- بهمن سرکاتی از گروه زبانهای باستانی دانشگاه تبریز: با مراجعه به آن بخش از گواهیهای اوستایی درباره پزشکی سنتی ایران باستان معلوم میشود که در روزگار کهن سه روش درمان و یا سه گونه طبابت در نزد ایرانیان معمول بوده که عبارتند از: کارد پزشکی (جراحی)، گیاه پزشکی و افسون پزشکی که با تقسیم جامعه به سه گروه موبدان، ارتشتاران و کشاورزان ارتباط داشته است، بدین ترتیب که افراد این رشته‌های سه گانه اجتماعی برای درمان دردها بترتیب از اوارد و ادعیه، کارد و افزارهای جراحی و عقاقیر و گیاهان طبی استفاده می‌کرده‌اند.

- حکیم محمد سعید، ریاست مؤسسه همدرد پاکستان: بنا بر بعضی آمار تقریبی محتاطانه تعداد نسخه‌های خطی نوشته یا تألیف شده بوسیله مسلمانان در جریان تسلط آنها بیش از ۳ میلیون می‌باشد.

- دکتر مصطفی شهابا رئیس انستیتوی گوش و حلق و بینی اسکندریه مصر: مروری بر تاریخچه کهن عوامل ضد عفونی کننده می‌تواند در مطالعه و ارزیابی گسترش و پیشرفتهای بعدی درمان موضعی در ادوار مختلف مفید واقع گردد. در دوران باستان، انواع متنوعی از ضد عفونی کننده‌ها مورد استفاده قرار می‌گرفتند که از جمله آنها: عسل، سرکه، روغن رز، جیوه، صمغ تربانتین، قیر و قطران می‌باشد.

- حکیم عبدل باری از دانشگاه همدرد دهلی نو: در دوره صفوی محمد حسین نور بخش بهاءالدوله رازی (متوفی سال ۱۵۰۷ میلادی) اولین نویسنده‌ای است که در کتابش (که در سال ۹۰۷ قمری یا ۱۵۰۲ میلادی) نوشته شده است سیفلیس را توصیف می‌کند. وی در طی اقامتش در هرات، نوعی سرفه عفونی به نام سیاه سرفه را کشف نمود و آن را شرح داد.

- دکتر حسن فرسام از دانشجده داروسازی تهران.

برای انجام یک پژوهش اصولی و جامع لازم است نخست سیاست‌های پژوهشی در طب سنتی و جایگاه این طب در نظام بهداشتی کشور مشخص شود.

- دکتر محمد فرهادی از دانشگاه علوم پزشکی ایران: از قول زهراوی در کتاب ارزشمند التصریف لمن عجز التألیف می‌خوانیم «هر وقت که گلوی بیمار باورمی بسته شد، نفس بند آمد و مشرف به مرگ گردید حنجره باید شکافته شود». امروزه می‌نویسند و می‌خوانیم که شکافتن اضطراری حنجره توسط غیر متخصص به منظور باز کردن راه هوایی بیمار برای جلوگیری از خفگی (Laryngo Fissure) ضروری می‌باشد.

- دکتر ج.م. کریم از آفریقای جنوبی: یافته‌های اخیر بخصوص کار بسیار مهم «ادر» و «کهن» که نشان داده‌اند پاسخهای ایمنی می‌توانند شرطی گردند این امکان را برای ما فراهم می‌سازد که منطقاً فرض نمود که آداب اسلامی نماز و علی‌الخصوص ذکر، تأثیر عمیقی بر ضمیر ناخودآگاه داشته و ضمن آن بر سیستم‌های اندوکراین و ایمنی نیز اثر گذارد.

- دکتر ج. ب. لاکوود از بخش دارو دانشگاه منچستر انگلستان: داروهای گیاهی ۱۵ تا ۵۰ درصد کل داروهای مورد مصرف غالب کشورهای جهان را تشکیل می‌دهند.

- دکتر مهدی محقق از بنیاد دائرة المعارف اسلامی: با توجه به گستردگی این فن ضرورت تدوین دائرة المعارف پزشکی در اسلام و ایران احساس می‌شود. خوشبختانه این هدف به تحقیق نزدیک می‌شود و طرحی اجمالی برای تدوین چنین دائرة المعارفی تهیه شده، و هم اکنون مقدمات تهیه طرح تفصیلی آن در بنیاد دائرة المعارف اسلامی در دست تهیه است.

- دکتر محمود نجم‌آبادی. رازی اولین پرسشی بود

که تشخیص افتراقی بین آبله و سرخک را توضیح داد. - پروفیسور رثوف نوشروی از پاکستان: هنگامی که مروری بر فهرست اسامی کسانی که به هنر درمان خدمت کرده‌اند داشته باشیم، متوجه می‌گردیم که ایرانیان گروه مسلط بوده‌ند.

- یوسف نور علی از فرهنگستان جمهوری تاجیکستان: قرابادینهای (فارماکوپه‌های) طب قدیمه اسلام و ایران تا به امروز تدوین و تنظیم و منتشر نشده‌اند و به این سبب ما این امکان را نداریم تا از گنجینه بزرگ درمانهای نیاکان خود بهره‌مند شویم. تقاضای ما عالمان ایران و تاجیکستان و دیگر دولتهای شرق این است که با کمک و دستگیری یونسکو به ترتیب دادن «قرابادین شرق» یا قرابادین طب قدیمه اسلام و ایران همت گماریم.

- دکتر کونوار محمد یوسف امین از بخش فارماکولوژی دپارتمان علم الادویه دانشگاه علیگر هند: ما حدود ۳۰ داروی منفرد و ۱۰ داروی ترکیبی را مطالعه کرده‌ایم، نتایج اکثر ادعاها در مورد آنها، که در متون پزشکی اسلامی عنوان شده است، تأیید شدند.

